

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI

FACULTATEA DE ISTORIE

– REZUMAT –

TEZĂ DE DOCTORAT

Coordonator științific:

Prof. Univ. Dr. Lucrețiu-Ion Bîrliba

Prof. Univ. Dr. Octavian-Nicolae Bounegru

Candidat: Vasilica Asandei

(căs. Mîrza)

Iași

2020

1

UNIVERSITATEA "ALEXANDRU IOAN CUZA" din IAȘI
Școala Doctorală de Istorie

ANUNȚ

La data de 25.09.2020, ora 11:00, online, dna. ASANDEI V. VASILICA CĂS. MÎRZA va susține, în ședință publică, teza de doctorat cu titlul ARHEOLOGIE ȘI MUZEOLOGIE ÎN ROMÂNIA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA (METODE ȘI CONCEPȚII), în vederea obținerii titlului științific de doctor în domeniul ISTORIE.

Comisia de doctorat are următoarea componență:

Președinte:

Prof.univ.dr. Laurențiu Rădvan, Universitatea "Alexandru Ioan Cuza" din Iași

Conducător științific:

Prof.univ.dr. Lucrețiu-Ion Bîrliba, Universitatea "Alexandru Ioan Cuza" din Iași

Referenți:

Conf.univ.dr. Vasile Cotiugă, Universitatea "Alexandru Ioan Cuza" din Iași

CS II dr. Ana-Maria Stan, Universitatea "Babeș Bolyai" Cluj Napoca

CS I dr. Andi-Emanuel Mihalache, Institutul de Istorie "A. D. Xenopol" Iasi

Vă invităm să participați la ședința de susținere a tezei.

Teza poate fi consultată la Biblioteca Facultății de Istorie.

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI

FACULTATEA DE ISTORIE

**ARHEOLOGIE ȘI MUZEOLOGIE ÎN ROMÂNIA
LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL
SECOLULUI AL XX-LEA (METODE ȘI CONCEPȚII)**

Coordonator științific:

Prof. Univ. Dr. Lucrețiu-Ion Bîrliba

Prof. Univ. Dr. Octavian-Nicolae Bounegru

Candidat: Vasilica Asandei

(căș. Mîrza)

Iași

2020

CUPRINS

ABREVIERI.....	5
INTRODUCERE.....	9
I. PROTEJAREA ȘI VALORIFICAREA VESTIGIILOR ARHEOLOGICE: INSTITUȚII, LEGI, REGULAMENTE	19
I.1 Instituții: Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Muzeul Național de Antichități, Comitetul arheologic	19
I.2 Evoluția cadrului legal și măsurile de protejare ale vestigiilor	29
I.2.1 <i>Regulamentului explorărilor și cumpărărilor de obiecte antice</i> din 1874: prevederi și metode de punere în aplicare	39
I.2.2 <i>Legea descoperirii monumentelor și obiectelor antice</i> din 1892 și <i>Regulamentul ei</i> din 1893: modalități de aplicare și rezultatele obținute	51
I.2.3 <i>Legea conservării și restaurării monumentelor istorice</i> din 1913: evoluția situației protejării patrimoniului arheologic	63
I.2.4 Fascinația comorilor	74
II. LA ÎNCEPUTURILE ARHEOLOGIEI ROMÂNEȘTI: ARHEOLOGII, SITURILE ȘI METODELE DE CERCETARE ARHEOLOGICĂ.....	89
II.1 Pionierii arheologiei românești	91
II.1.1 Cezar Bolliac: președintele Comitetului Arheologic	93
II.1.2 Dimitrie C. Butculescu: primele preocupări de stratigrafie	100
II.1.3 Alexandru Odobescu: primul profesor de istoria arheologiei	102
II.1.4 N. Beldiceanu și Gr. C. Buțureanu: inițiatorii cercetărilor de la Cucuteni	108
II.1.5 H. Schmidt și primele cercetări sistematice la Cucuteni.....	113
II.2 Arheologia instituționalizată	118
II.2.1 Grigore G. Tocilescu: arheolog și director al Muzeului Național de Antichități	118
II.2.2 Pamfil Polonic: primul cartograf al Muzeului	131

II.2.3 George Murnu: cercetător al sit-urilor de la Tropaeum Traiani și Adamclisi ...	137
II.3 Pasul către arheologia modernă	140
II.3.1 Vasile Pârvan: creatorul școlii moderne de arheologie.....	140
III. PRIMELE MUZEE DIN ROMÂNIA ȘI COLECȚIILE LOR DE ARHEOLOGIE	150
.....	
III.1 Muzeele de arheologie din România: repere conceptuale, cronologice, tipologice și geografice	157
III.1.1 Colecții ale Muzeul Național de Antichități.....	157
III.1.2 Muzeul Județean al Gorjului	177
III.1.3 Muzeul din Constanța.....	181
III.1.4 Muzeul din Câmpulung	185
III.1.5 Muzeul de Mulaje.....	187
III.1.6 Muzeul de Etnografie și Artă Națională.....	190
III.1.7 Muzeul din Craiova	192
III.1.8 Muzeul din Tulcea.....	194
III.1.9 Muzeul de sit de la Adamclisi	195
III.1.10 Muzeul Etnografic al Moldovei.....	196
III.1.11 Muzeul Sucevei din Fălticeni	197
III.1.12 Muzeul istoric de la Bârlad.....	200
III.1.13 Muzeul de Antichități din Iași	201
III.2 Criteriile de bază pentru valorificarea muzeală a patrimoniului arheologic	206
IV. EDUCAȚIE ȘI INFLUENȚĂ EUROPEANĂ ÎN APLICAREA METODELOR ȘI CONCEPTILOR. POLEMICI	221
IV.1 De la inițiat la inițiator la cumpăna secolelor XIX-XX.....	221
IV.2 Centre universitare europene de formare și studiile efectuate	233
IV.3 Metodele de lucru și concepțiile preluate de la arheologii străini.....	248
IV.3.1 Metode de cercetare și de stabilire a vârstei obiectelor în arheologia europeană.....	251
IV.3.2 Stadiul metodelor și concepțiilor aplicate în România.....	258
IV.4 Contestarea activităților arheologice și muzeologice ale lui Grigore G. Tocilescu	263
IV.4.1 Polemica dintre Grigore G. Tocilescu și Teohari Antonescu.....	264
IV.4.2 Polemica dintre Grigore G. Tocilescu și Nicolae Iorga	267
IV.4.3 Polemica dintre Grigore G. Tocilescu și Alexandru Tzigara-Samurcaș	272

IV.4.4 Polemica dintre Grigore G. Tocilescu și Pamfil Polonic	275
CONCLUZII.....	281
BIBLIOGRAFIE	295
ANEXE.....	319
LISTA ANEXELOR	320
LISTA FIGURILOR	358

REZUMAT

Perioada cuprinsă între anul 1878 și începutul Primului Război Mondial este un timp al progresului, al bunăstării și al bucuriei. În această perioadă, denumită succesiv *La Belle Époque*, România a înregistrat succese notabile în eforturile sale depuse pentru recunoașterea internațională a independenței și regatului, consolidarea instituțiilor statului, dezvoltarea economiei și a culturii naționale. Totodată, autoritățile de la București nu i-au uitat pe românii aflați în afara granițelor, ținând vie speranța că, într-o zi, visul unirii tuturor teritoriilor locuite de români în interiorul aceluiași granițe va deveni realitate. Înființarea celor două Universități de la Iași și București, a Academiei și formarea rețelei școlare și a celei muzeale fac parte din programul de modernizare a statului, asumat de autoritățile politice și de elita culturală a vremii. Tot atunci a apărut și s-a dezvoltat în România, ca reflex al unor preocupări mai vechi în Europa Occidentală, interesul pentru cercetarea arheologică și pentru valorificarea culturală a vestigiilor arheologice. Totodată, autoritățile au adoptat primele legi și regulamente menite să protejeze monumentele și sit-urile arheologice asediate de căutătorii de comori și de colecționari. Interesul pentru vestigiile trecutului ascunse în pământ a dus, inevitabil, la apariția arheologiei ca disciplină și a primelor muzee de sit. Primele cercetări arheologice au stârnit mult interes din partea iubitorilor de istorie și a suscitât vii polemici între istoricii vremii pe marginea metodelor de cercetare. Acestea și concepțiile de valorificare culturală a vestigiilor reprezintă domeniul de interes al cercetării noastre doctorale.

Metodele și concepțiile de investigare în arheologie și de valorificare muzeistică a vestigiilor mă preocupă încă din anii studiilor de licență. Istoria arheologiei și aceea a muzeelor, studiate împreună, mai cu seamă pentru perioada la care ne referim aici, ne conduce la concluzii extrem de interesante. De altminteri, istoria arheologiei este strâns legată de aceea a muzeelor. Muzeul fiind locul unde vestigiile arheologice sunt prezentate publicului și tot muzeul este cel care susține cercetările arheologice. De altminteri, în această perioadă arheologia și muzeele sunt slujite de aceeași oameni, care încearcă să le definească metodele de cercetare și concepțiile de expunere și de valorificare culturală.

Chiar dacă o istorie a arheologiei din România pare mai urgentă, lipsa ei fiind acut resimțită de istorici, sau a muzeologiei, complexitatea acestor subiecte comportă un efort comun al unei echipe de cercetare interdisciplinare. Disertația doctorală este concepută ca o

cercetare de sinteză, dedicată metodelor și concepțiilor de cercetare în arheologie, ca domeniu de cercetare a trecutului și de valorificare muzeistică a vestigiilor, muzeul fiind locul predilect de expunere al artefactelor descoperite de arheologi.

Limitele cronologice ale cercetării noastre, sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, cuprind aproximativ perioada desfășurată între anii 1874-1916. Ambele date au fost alese pentru că reprezintă borne cronologice importante în istoria arheologiei și a fenomenului muzeistic din România. În anii '70 ai secolului al XIX-lea s-au petrecut două evenimente istorice importante. În anul 1874 a fost adoptat un *Regulament pentru explorările și cumpărările de obiecte antice*, care a oferit cadrul juridic necesar pentru începutul protejării vestigiilor descoperite prin săpăturile arheologice. Nou înființatul Muzeu Național de Antichități de la București a primit misiunea de a pune în aplicare principiile normative statuate de acest *Regulament*. Anul 1878 marchează recunoașterea internațională a independenței României, ca urmare a Războiului de Independență (din anii 1877-1878) și a Conferinței de Pace de la Berlin (1878). Sub domnia Regelui Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen (1867-1914), România și-a dobândit independența și noi teritorii. A preluat atunci administrarea Dobrogei și Deltei Dunării. Noul teritoriu a fost împărțit administrativ de România în două județe: Constanța și Tulcea. Anexarea Dobrogei aducea o mare zestre arheologică necercetată. Referindu-ne în special la spațiul mărginit de granițele a ceea ce România a devenit în anul 1878, cercetarea va depăși, însă, la nivel conceptual, granițele teritoriale, încercând să identifice care au fost modelele urmate de arheologii români în tot ce a însemnat metodă de cercetare arheologică și valorificare muzeistică în Europa.

După angajarea României în război alături de Antanta în august 1916, la nivelul acțiunilor dedicate arheologiei și muzeologiei s-au produs modificări semnificative. Înfrângerile militare suferite de armata română în toamna anului 1916 și refugiul autorităților române în Moldova a impus întreruperea multor activități culturale, aproape toate resursele financiare ale statului fiind puse în slujba efortului de război. Mobilizarea generală a întrerupt activitatea cercetărilor arheologice inclusiv în Moldova, singurul teritoriu rămas neocupat. Autoritățile militare germane au permis arheologilor germani să desfășoare cercetări arheologice în Dobrogea, în sudul Munteniei și la Sărata Monteoru. Materialele arheologice rezultate din cercetările acestora au fost duse în Germania și depuse la Muzeul de Preistorie din Berlin, unde Ion Nestor le-a identificat și studiat în anii 1928-1931.

Distrugerile cauzate de război în Dobrogea au încetinit activitățile arheologice și muzeistice, compensarea lor necesitând uriașe fonduri pentru înlocuirea materialelor de

șantier, reînceperea săpăturilor, reconstrucția muzeelor și reorganizarea lor cu noi colecții. În 1916, în Dobrogea, existau șapte muzee arheologice regionale, unele funcționând cu sprijinul Muzeului Național de Antichități, respectiv cele de la Constanța, Mangalia, Adamclisi, Ulmetum și Histria, iar altele cu sprijinul autorităților locale, cum era cazul celor de la Hârșova și Silistra. Nici unul nu a scăpat neatins în timpul evenimentelor din octombrie 1916. În plus, patrimoniul lor a suferit mari distrugerii din partea trupelor bulgare și germane.

Și modificările teritoriale care au avut loc la sfârșitul Primului Război Mondial, când România a primit între frontierele sale Transilvania, Bucovina și Basarabia ne obligă să alegem ca limită anul 1916. În perioada interbelică, arheologia și muzeele din România cunosc o nouă etapă în istoria dezvoltării lor, prefigurată încă înainte de război. De asemenea, anul 1916 este o bornă temporală pentru cercetarea noastră și pentru faptul că activitatea muzeelor a fost oprită în această perioadă prin decizia de trimitere a patrimoniului național la Moscova, pentru a fi protejat de eventuale furturi sau distrugerii. Această acțiune a necesitat un efort considerabil din partea deținătorilor de patrimoniu cultural, persoane cu notorietate sau instituții ale statului deopotrivă. Limitele cronologice sunt variabile, de aceea referirile la evenimente petrecute în anii proximi pentru a stabili contextul istoric vor fi făcute cu siguranță, în măsura în care se impune o precizare absolut necesară.

Despre începuturile arheologiei și muzeologiei din România s-a scris destul de mult și cu rezultate notabile. Istoricii care s-au aplecat asupra cercetării celor două domenii le-au analizat, mai degrabă, izolate una de alta și fără a contextualiza locul lor în cultura română a vremii sau cum au fost ele influențate de dezbaterile culturale din epocă. Contribuțiile existente sunt rodul unor cercetări ocazionale: momente jubiliare, comemorarea unor personalități, redactarea unor instrumente de lucru, studii biografice dedicate unor personalități. Uneori, despre anumite evenimente petrecute în istoria arheologiei și pentru a înțelege contextul istoric, și realitățile subiective ale temei studiate, arheologii au lucrat cu surse noi, deprinzând tehnici ale cercetării arhivistice. Monografiile au făcut obiectul unor cercetări particulare ale sit-urilor sau monumentelor descoperite la cumpăna secolelor XIX-XX. Preocupări mai recente abordează aspecte de natură legislativ-instituțională, sau analizează modalitatea în care dezvoltarea muzeelor reflectă evoluția discursului istoric în România, în a doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX.

Înființarea primelor muzee, descoperirea unor tezaure, precum cel de la Pietroasa, ori modalitatea de restaurare și valorificare muzeală a unor monumente sunt temele predilecte de cercetare privitoare la muzeologie. Primele sondaje arheologice și modul în care piesele

recuperate au fost ulterior conservate și aduse în atenția publicului amator de istorie constituie teme abordate tangențial, deși sursele arhivistice, memorialistice și jurnalistice oferă informații generoase. Scrierile mai noi, cu caracter monografic, conțin analize substanțiale privind evoluția cercetărilor arheologice și dezvoltării concepției de muzeu, și patrimoniu cultural, de-a lungul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Contribuțiile lui Andi Mihalache pentru acest subiect au fost reperatele principale în constituirea structurii disertației noastre. În aceeași categorie putem înscrie lucrări apărute în ultimii ani, precum cele ale lui Alexandru Istrate și Ioan Opriș. Evoluția modelelor și concepțiilor în studierea preistoriei constituie, iarăși, o contribuție însemnată pentru istoria arheologiei, precum și analiza istoriografiei de după cel de-Al Doilea Război Mondial.

Investigația noastră valorifică în mare măsură sursele arhivistice inedite pe care le conțin câteva fonduri păstrate la Arhivele Naționale Istorice Centrale (Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice), Institutul „Vasile Pârvan” al Academiei Române (arhiva Muzeului Național de Antichități) sau Biblioteca Academiei Române (arhiva Pamfil Polonic și colecția Manuscrisele românești, în care este inclusă arhiva Grigore G. Tocilescu). Sursele din aceste fonduri, dar și din altele asupra cărora nu insist aici, m-au condus către concluzii de multe ori diferite decât cele cunoscute sau cele la care, poate, mă așteptam. Studierea actelor normative extrase din Monitorul Oficial au contribuit la înțelegerea evoluției cadrului legislativ, de care a depins protejarea patrimoniului arheologic și statutul muzeelor din România.

Prin patrimoniul arheologic se înțelege astăzi totalitatea vestigiilor activităților umane din trecut, reprezentate de ruine și artefacte descoperite în pământ sau vizibile la suprafața acestuia. Evident, studierea acestei teme implică și cercetarea operelor personalităților care fac posibilă existența activităților din arheologie și muzeologie. Un aport semnificativ le revine lui Alexandru Odobescu, Grigore G. Tocilescu și Vasile Pârvan, pentru contribuțiile aduse domeniului cercetării arheologice, dar și celei muzeistice. Un deschizător de drumuri în ceea ce privește studierea muzeelor din România, poate fi considerat Alexandru Tzigara-Samurcaș care, prin lucrările sale, îmbină cercetarea istorică cu observațiile realizate pe teren. Într-o altă categorie putem menționa și contribuțiile jurnaliere și memorialistice aduse de N. Iorga, T. Antonescu, Titu Maiorescu și Alexandru Tzigara-Samurcaș.

Studierea temei propuse implică asumarea unui suport metodologic și conceptual specific istoriei culturale. Pentru a construi o lucrare dedicată metodelor și concepțiilor din

arheologie și muzeologie este nevoie de înțelegerea surselor, și cercetarea se va realiza prin coroborarea și analiza comparativă a informațiilor oferite de izvoarele inedite și a celor editate. Parcurgând literatura istorică română și străină dedicată acestor aspecte observăm în ce măsură concepțiile, metodele de cercetare arheologică și statutul muzeelor din Occident, reprezentau modele demne de urmat pentru arheologi și inițiatorii primelor muzee din România.

Stabilirea cadrului legal și modul cum acesta a influențat metodele de cercetare arheologică, valorificarea artefactelor descoperite în siturile arheologice (expunerea, comercializarea etc.) și statutul instituțiilor muzeale este acțiunea care ne arată în ce măsură legea a fost o consecință a apariției unei noi preocupări pentru societate și stat. Pentru atingerea acestor obiective am identificat elementele de noutate introduse de regulamentele și legile privitoare la acest domeniu, modul în care ele au fost respectate, încălcările, frecvența și gravitatea acestor încălcări. Analiza comparativă a informațiilor din articolele polemice apărute în presă, rapoartele înaintate la ministerul de resort și memoriile personalităților implicate ne va dezvălui măsura în care concepțiile și metodele de cercetare arheologică din epocă respectau anumite canoane științifice conștientizate de arheologi sau erau simple săpături arheologice cu caracter amatorist. Toate acestea vor fi determinate printr-o parcurgere a surselor indicate în bibliografie, venind cu o abordare specifică stadiului la care ne aflăm în studierea temei. Introducerea în circuitul științific a unui material nou de arhivă, dublat de readucerea în actualitate a unor întâmplări din perioada de referință, prin completarea cu noi informații, constituie unul dintre obiectivele principale. Apoi, prin maniera de ordonare a materialului vom încerca să ne încadrăm în cadrele convenționale de scriere a istoriei prin valorificarea cronologică, evenimentială a surselor.

Având în vedere informațiile publicate, referitoare la istoria instituțiilor principale de care depindea și activitatea arheologică și muzeologică – precum Muzeul Național de Antichități, Comitetul Arheologic, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Comisiunea Monumentelor Istorice – prin această cercetare am pus accentul pe stabilirea rolului acestora în aplicarea prevederilor legale existente. În primul capitol, *Protejarea și valorificarea vestigiilor arheologice: instituții, legi, regulamente* este arătată cum era percepută această activitate de protejare a patrimoniului cultural de către generații diferite de specialiști, dar și de către cetățenii acestei țări. Pentru că, legile adoptate într-un anume an trebuiau respectate câteva decenii și, inevitabil, toți reprezentanții unui curent de gândire, fie el comun sau nu, trebuiau să facă acest mecanism să funcționeze. Cu această ocazie am subliniat care a fost

realitatea europeană și cum au înțeles specialiștii români să preia modele potrivite pentru realitatea românească, și să le pună în aplicare. Concepțiile lor s-au îmbunătățit treptat, ajungând ca, în câteva decenii, să poată fi construită o evidență a monumentelor și a zonelor cu potențial arheologic, să poată fi recuperate din mâinile comercianților de antichități vestigii importante pentru patrimoniul național, să fie administrat și stopat, mai eficient, aflusul de căutători de comori și interzicerea distrugerii cetăților antice din cele mai importante localități păstrătoare de urme de locuire antice, doar printr-o comunicare eficientă între ministere și reprezentanții lor, cu ajutorul autorităților locale, prefecti, subprefecți, revizori, preoți, învățători etc. Am surprins și strategiile retorice folosite de autorii acestor descoperiri de vestigii sau colecționari, pe care le foloseau mai mult pentru a-și convinge oponenții de importanța acțiunilor lor.

Concepțiile de elaborare a legilor patrimoniului au aparținut elitei culturii românești cu preocupări în acest domeniu (istorici, arheologi, miniștri ai Cultelor și Instrucțiunii Publice, membri ai Academiei Române, membri ai Comitetului Arheologic). Metodele prin care aceste legi au fost puse în aplicare reies din cuprinsul însemnărilor întâlnite în monografiile de locuri, biografii, memorii, ziare sau documente de arhivă. Avem o perspectivă atât a celor care au încercat să facă cunoscută legislația în vigoare, cât și a celor care s-au conformat și au acționat legal, încercând să nu aducă prejudicii patrimoniului arheologic național. La cumpăna secolelor XIX și XX au fost adoptate trei legi și regulamente prin care s-au pus bazele protejării vestigiilor și s-au stabilit măsurile de conservare și valorificare muzeistică: *Regulamentul explorărilor și cumpărărilor de obiecte antice* din 1874, *Legea descoperirii monumentelor și obiectelor antice* din 1892 și *Regulamentului* aferent din 1893 și *Legea conservării și restaurării monumentelor istorice* din 1913. Efectele legilor s-au produs treptat în fiecare dintre situații. Eficiența măsurilor adoptate a fost vizibilă, numărul cercetărilor sistematice a crescut și multe dintre cetățile antice au fost declarate monumente istorice, încercându-se protejarea lor prin pază și expunerea vestigiilor în muzeele de sit, cât mai aproape de locul descoperirii.

Capitolul al doilea capitol, *La începuturile arheologiei românești: arheologii, situările, și metodele de cercetare arheologică* este destinat prezentării metodelor și concepțiilor rezultate din activitatea arheologică a personalităților care și-au dedicat cariera pentru descoperirea fragmentelor istorice din preistoria și antichitatea acestor teritorii. Activitățile arheologice din Moldova, Muntenia, Oltenia sau Dobrogea au fost desfășurate constant de către mai mulți pasionați și, mai târziu, de către colecționarii de vestigii sau

cercetătorii arheologi. Activitatea lui Cezar Bolliac, Dimitrie C. Butculescu, Neculai Beldiceanu, Grigore C. Buțureanu, Alexandru Odobescu, Teohari Antonescu, Gr. G. Tocilescu, George Murnu, Vasile Pârvan, Oreste Tafrali a fost supusă unei analize, scoasă în evidență prin elementele particulare, aducând lămuriri noi asupra unor aspecte peste care trenea îndoiala sau, din lacunele documentării, completări justificate pentru o realitate obiectivă a faptelor. În acest sens, metodele întâlnite în săpăturile efectuate de Cezar Bolliac și de contemporanii lui, D. Pappasoglu, I. Anastasiadi, nu au fost descrise în urma cercetărilor lor și nici nu întâlnim o analiză a materialului arheologic descoperit. Abia mai târziu, Alexandru Odobescu a contextualizat descoperirile făcute și le-a comparat cu altele similare, încercând să explice modul de viață al epocilor preistorice. Metodele lor de cercetare arheologică au atras critici dure atât din partea contemporanilor, cât și din partea posterității, întotdeauna invocându-se imposibilitatea de a recupera istoria distrusă de anticari și diletanți. Etapa în care se înscrie activitatea lui Gr. G. Tocilescu în arheologia românească și europeană este, din punctul nostru de vedere, una dintre cele mai complexe. Nu doar intervalul de timp consacrat acestor preocupări asupra arheologiei și muzeologiei românești, de aproape trei decenii, a constituit o dovadă clară de continuitate, de îmbunătățire a metodelor de lucru și de edificare a concepțiilor care au stat la baza acțiunilor sale. Metodele de cercetare arheologică au fost puse în practică odată cu începerea săpăturilor la Monumentul de la Adamclisi, în 1882 și continuarea cercetărilor, timp de 12 ani, până la publicarea operei dedicată Monumentului, în 1894. Și săpăturile de la Iglitza (Troesmis), Hinog-Axiopolis, Constanța, Limes Alutanus, prin Oltenia sau Dobrogea au fost valorificate științific prin publicarea rezultatelor cercetărilor.

O concepție diferită de cea a lui Gr. G. Tocilescu – și în aceeași măsură mai apropiată de cea a lui Vasile Pârvan – a manifestat George Murnu, în domeniul modului de abordare și al practicării săpăturilor arheologice. Chiar dacă activitatea arheologică a lui George Murnu a fost atât de trecătoare, comparativ cu cea a lui Gr. G. Tocilescu sau a lui Vasile Pârvan, cunoaștem metodele prin care el desfășura săpăturile arheologice. De exemplu, regăsim metoda săpăturilor pe lângă zidurile din piatră ale cetăților antice, și nu neapărat o urmărire a stratigrafiei, după cum lăsa el să se înțeleagă, criticându-l pe predecesorul său, pentru că nu ar fi acordat o atenție egală întregului spațiu al unei cetăți. Nici el nu a făcut acest lucru și, mai mult, nici nu a avut când să demonstreze cunoașterea metodelor sistematice de cercetare arheologică. Într-adevăr, anii în care el și-a făcut studiile veneau ca un avantaj, dacă ne raportăm la metodele lui Gr. G. Tocilescu, dar el a fost curând depășit,

în raport științific, de Vasile Pârvan. Rapoartele întocmite după fiecare campanie de săpături arheologice, motivarea necesităților în vederea începerii și continuării săpăturilor, dăruirea pentru muncă cu care era înzestrat și pe care le-a insuflat-o și colaboratorilor săi, colaborarea strânsă cu mediul științific european, ne-au permis reconstituirea unui tablou general al preocupărilor pe care le-a avut Vasile Pârvan în acest domeniu.

Cel de-al treilea capitol, *Primele muzee din România și colecțiile lor de arheologie*, pune accentul asupra activității muzeistice din România. Metodele prin care au fost stabilite criteriile de bază pentru valorificarea muzeală a patrimoniului arheologic și a inventarierii, clasificării, conservării unor colecții ale Muzeului Național de Antichități au constituit aspecte importante în cercetarea mea. Acestea li se adaugă și prezentarea instituțiilor muzeale din România, care valorificau patrimoniul arheologic la nivel central, prin Muzeul Național de Antichități, cât și local, sau specific (cum au fost muzeele de sit din Dobrogea), împreună cu colecțiile lor. În România la finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea au fost înființate mai multe muzee, pentru protejarea și valorificarea patrimoniului arheologic, și nu numai. Dacă ne referim la Muzeul Gorjului, Muzeul din Constanța, Muzeul din Tulcea, Muzeul de sit de la Adamclisi, Muzeul de Mulaje, Muzeul de Etnografie și Artă Națională, Muzeul Craiovei, Muzeul din Câmpulung, Muzeul Etnografic al Moldovei, Muzeul din Fălticeni, Muzeul din Bârlad, Muzeul de Antichități din Iași vom observa că, primele colecții în jurul cărora s-au înființat au fost de arheologie, numismatică sau zoologie, ori așa-numitele „curiozități”. Treptat, aceste muzee și-au mărit patrimoniul, au beneficiat, uneori, de un local potrivit, și a putut fi pusă în aplicare o concepție de expunere muzeală modernă, care să urmeze cronologic, tipologic sau geografic o temă anume.

O viziune unitară nu este regăsită până astăzi în istoriografie și oferirea acestei imagini, reconstituită temeinic, ne face să considerăm demersul nostru ca având o funcție necesară. Datorită rolului principal pe care Muzeul Național de Antichități l-a avut în organizarea ambelor activități, prin coordonarea cercetărilor arheologice de către membrii Comitetului Arheologic, avizarea cererilor pentru săpături arheologice sau pentru achiziții de obiecte, dar și a supravegherii funcționării muzeelor locale sau de sit, am ales prezentarea lui la începutul lucrării. Modul în care au fost organizate primele colecții ale Muzeului Național de Antichități s-a reflectat și în celelalte instituții similare din țară. Aceste exemple de colecții (N. Mavros, C. Bolliac, Papassoglu, I. Anastasiadi, N. Beldiceanu, Gr. C. Buțureanu, N. Bassarabescu, D. C. Butculescu) au rolul de a scoate în evidență natura obiectelor care au constituit patrimoniul arheologic al Muzeului Național de Antichități,

precum și strategiile folosite pentru ca acestea să fie achiziționate de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Colecționarii arătau, pe de o parte, un sentiment de conștiință patrimonială și păreau conștienți de nevoia de valorificare și conservare muzeistică a colecțiilor lor, iar pe de altă parte, doreau să obțină și un privilegiu material considerat firesc, ca răsplată pentru efortul depus. Din cauza achiziționării unor colecții de obiecte care nu completau nici una dintre secțiile Muzeului, directorii instituției (Gr. G. Tocilescu, în special) și-au atras numeroase critici ale contemporanilor, privitoare la aspectul mediocru al expunerii și al instalațiilor muzeistice, care nu depășeau stadiul de vitrină clasică. Au apărut treptat îmbunătățiri, în ceea ce privește organizarea secției epigrafice, sau la Muzeul de Etnografie și Artă Națională. Criteriile de bază ale valorificării muzeale a patrimoniului arheologic au constat în amenajarea sălilor pentru colecțiile epigrafice în vremea lui Gr. G. Tocilescu, el demonstrând un interes aparte pentru mărirea colecțiilor epigrafice. De organizarea acestei secții Gr. G. Tocilescu s-a ocupat câteva decenii, timp în care a ordonat și cercetat inscripțiile unor piese, clasificându-le în monumente de cult sau funerare, vase, reliefuri antice, opaițe, sarcofage, statui și fragmente de statui. Toate acestea au constituit materialul de studiu pentru lucrarea *Monumente epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități*. Pentru a îndemna cetățenii să doneze obiectele descoperite întâmplător și a le conserva, Gr. G. Tocilescu lansa un apel în care și-a dezvoltat concepția sa asupra colectării patrimoniului la Muzeu. Datoria pe care trebuia să o aibă fiecare cetățean era aceea de a respecta urmele îngropate ale strămoșilor, de a conserva monumentele naționale și de a păstra obiceiurile părintești.

Analizând perioada în care Vasile Pârvan a fost numit director al Muzeului Național de Antichități, constatăm unele modificări de concepție privind politica de achiziții și a constituirii patrimoniului. Concepția lui Vasile Pârvan despre centralizarea patrimoniului arheologic național într-un singur Muzeu Național a evoluat treptat. La începutul carierei sale înclina, mai degrabă, spre concepția lui Gr. G. Tocilescu, aceea de a crea la București un muzeu „demn de capitala țării, ce a fost cândva una dintre cele mai de seamă provincii ale Imperiului roman, decât mai multe muzee incomplete”. Însă, concepția centralistă pusă în aplicare de Gr. G. Tocilescu, tindea să capete valențe localiste, înființându-se cu mai multă ușurință muzee locale care, de această dată, beneficiau de sprijinul lui V. Pârvan. Acest lucru s-a datorat mult și spațiului prea restrâns unde a fost amplasat Muzeul, loc unde Gr. G. Tocilescu strânsese cu obstinație un patrimoniu atât de variat.

Pentru a fi în pas cu noile contribuții asupra subiectului, am analizat care a fost importanța generațiilor și a pregătirii profesionale a personalităților prezentate de-a lungul lucrării. Prin ultimul capitol, *Educație și influență europeană în aplicarea metodelor și concepțiilor*, am să surprins, cât mai exact, modelele care au fost factori decidenți pentru înnoirea și îmbunătățirea gândirii și practicii specialiștilor români. O prezentare a principalelor dezbateri a fost oferită de-a lungul acestor pagini, sub numele de polemici, cu rolul de a aduce în atenția noastră și culisele marilor realizări din domeniul arheologiei și muzeologiei. Fără analiza acestor polemici nu am fi reușit să înțelegem care au fost motivele pentru care s-au pus atât de greu în mișcare, în raport cu alte națiuni europene, metodele prin care activitățile de cercetare și identificare arheologică, precum și de valorificare muzeistică a acestui patrimoniu, să ajungă la profesionalismul și nivelul importat cu succes din străinătate. Întârzierile s-au datorat nu neapărat unei evoluții lente a instituțiilor academice românești, ci și celor provocate conștient de reprezentanții lor, din ambiții și orgolii personale nesatisfăcute sau diferențelor dintre generațiile fundamentale, care au construit acest mecanism de lucru. Avem în acest sens o generație romantică, în care abia se pun bazele acestor activități, destul de răbdătoare și cu ambiții de monopolizare a tot ce trebuie nou îndeplinit, dar și o generație critică, la începutul secolului al XX-lea, nerăbdătoare să ducă la îndeplinire marile proiecte care puteau face ca nivelul cultural al țării să fie la egalitate cu cel întâlnit în centrele formatoare din Europa. Două generații care se suprapun temporal și nu se tolerează prin însăși această divergență de metodă și concepție despre activitățile pe care le au de îndeplinit, prin natura meseriei alese și vocației înnăscute.

Metodele de cercetare arheologică din România au depins de implicarea autorităților naționale, în măsura asigurării finanțării corespunzătoare a cercetărilor sau a pregătirii viitorilor arheologi, care, după cum am văzut, au beneficiat de burse și stipendii pentru a-și efectua studiile sau stagiile de pregătire la cele mai importante Universități europene, sau pe unele dintre marile șantiere din Europa. Mai puțin, însă, întâlnim în rapoartele lor tehnice de lucru și pe cei care le-au influențat concepțiile. Fiindcă cea mai mare parte a cercetărilor au fost efectuate în siturile arheologice preistorice, grecești sau romane, am făcut și o prezentare a evoluției metodelor de cercetare din Europa, în raport cu aceste descoperiri, prin care am surprins și modalitatea de aplicare a acestor metode și concepții în România.

Din punct de vedere al activității muzeistice, Franța, Germania, Italia, Anglia, Grecia, au constituit modele de urmat atât din punct de vedere al valorificării patrimoniului, prin expunerea și cercetarea lui, cât și prin ocrotirea și conservarea acestuia. În contextul

organizării instituțiilor României aceste modele au fost definatorii, iar reprezentanții lor, oameni capabili să dezvolte și să creeze un set de practici comune cu țările din Europa, au făcut din asta un scop în sine, prin stabilirea legislației și a unei practici unitare naționale.

Începutul secolului al XX-lea a fost caracterizat, în schimb, de o rigoare a analizei și interpretării mult superioară din punct de vedere al metodelor și a concepțiilor despre arheologie și muzeologie. Vorbind despre personalitățile care s-au preocupat de cunoașterea acestor domenii și profesionalizarea tuturor aspectelor ce țin de cercetarea istorică, cea arheologică, criteriile de constituire a colecțiilor și muzeelor putem spune că acel spirit critic, caracteristic noii școli istoriografice, a scos la iveală fragilitatea activităților anterioare. În fapt, cutume și lipsa unui studiu specific domeniului și mai mult coincidența disponibilității de a studia noi moduri de aplicare a cunoștințelor temeinice scrise și probate într-un spațiu departe de țara lor, dar ajuns să fie cunoscut prin natura studiilor, despre legăturile și importanța descoperirilor arheologice, pentru muzeele alcătuite general în România.

Lipsa pregătirii pentru profesia de arheolog a fost cauza principală pentru stagnarea timp de câteva decenii în organizarea încă anticaristă și colecționistă a muzeelor de arheologie. Tipul de muzeu *de toate pentru toți*, de teama de a nu pierde nimic, a făcut ca spațiile muzeale să nu aibă aspectul coerent al expunerii, ghidat de vreo concepție tematică, cronologică, tipologică. Acest lucru, coroborat cu nesistematizarea cercetărilor arheologice, neîregistrarea și sortarea materialului descoperit sau provenit din descoperiri întâmplătoare, deciziile privitoare la proprietatea descoperirilor, prioritatea unora în detrimentul altora etc., au făcut ca în toată această perioadă să se nască multe polemici.

Tabloul general este compus din polemici referitoare la teme ce țin de orgolii personale sau divergențe de opinii, afinități umane, concepții de lucru diferite sau metode neaplicate responsabil și amendate de membrii diferitelor grupări de gândire etc. Am identificat nu doar dispute principiale, ci și adevărate lupte, la propriu spus, de care erau capabili oamenii în mediul academic acum mai bine de 100 de ani în urmă. Documentele de arhivă surprind în acest caz polemicile, alături de dezbaterile publice, editate *post factum* în ziarele sau revistele vremii, dar și în memoriile sau jurnale, unde apar păreri subiective despre diferite chestiuni. În privința muzeelor, cele mai importante dispute au fost create în jurul înființării muzeelor locale, în provincii, sau a muzeelor de sit.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. IZVOARE

1. Documentare

a) Inedite

- Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice
- Biblioteca Academiei Române, Arhiva Pamfil Polonic
- Idem, Manuscrise românești: 4927, 5131, 5137, 5139, 5158
- Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, Arhiva Muzeului Național de Antichități
- Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași (Fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”: Rectorat, Facultatea de Litere, Fond Muzeul de Antichități, Fond personal I. Antonovici)

b) Edite

- „Analele Academiei Române”, Partea Administrativă și Dezbaterile, Seria II, tomul tomul VIII- tomul XXXII, București, 1885-1916.
- Butculescu, Dimitrie, C., *Călătorii și explorațiuni arheologice în Muscel*, ediția a II-a, Ediție îngrijită, Studiu introductiv, Note, Comentarii și traduceri de Dragoș Măndescu, București, Editura Ars Docendi, 2010.
- Idem, *Măgura Calomfirescu (Explorațiune arheologică)*, editare, note, bibliografie la notele autorului și transpunere ilustrații de Dragoș Măndescu în „BMJT (A)”, 3-2011. pp. 81-102.
- Pârvan, Vasile, *Corespondență și acte*, Ediție îngrijită, cu introducere, note și indice de Alexandru Zub, Editura Minerva, București, 1973.
- *Titu Maiorescu și prima generație de maiorescieni. Corespondență*, Antologie, note și prefață de Zigu Ornea, Text stabilit de Filofteia Mihai și Rodica Bichis, Editura Minerva, București, 1978.

2. *Memorialistică*

- Antonescu, Teohari, *Jurnal (1893-1908)*, Ediție îngrijită, Studiu introductiv și note de Lucian Năstase, Prefață de Al. Zub și postfață de acad. Camil Mușneranu, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2005.
- Idem, *Însemnări*, îngrijite de Alexandru Naum, în „CL”, LXXII, 3, 1939.
- Iorga, N., *Oameni cari au fost*, vol. I, II, III, IV, Ediție îngrijită, prefață și note de Ion Roman, București, Editura pentru literatură, 1967.
- Idem, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, volumul I, ediție îngrijită, note și comentarii de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, Prefață de Valeriu Râpeanu, Tabel cronologic de Victor Iova, București, Editura Minerva, 1984.
- Lovinescu, Eugen, *Memorii, 1900-1916*, București, Editura Cugetarea, 1930.
- Maiorescu, Titu, *Însemnări zilnice*, vol. I, 1855-1880, Editura Librăriei Socec, 1937.
- Netzhammer, Raymund, *Episcop în România, într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. I, II, Ediție realizată de Nikolaus Netzhammer în colaborare cu Krista Zach, Editura Academiei Române, București, 2005
- Tzigara-Samurcaș, Alexandru, *Memorii (1872-1910)*, Ediție îngrijită de Ion și Florica Șerban, vol. I, II, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 1991.
- Idem, *Memorii*, vol. II (1910-1918), Ediție critică de Ioan Șerb și Florica Șerb, Prefață de Dan Grigorescu, București, Editura Grai și Suflet, Cultura Națională, 1999.

II. INSTRUMENTE DE LUCRU

- *Alexandru Tzigara-Samurcaș (1872-1952)*, Bibliografie adnotată, Anca Podgoreanu, Geta Costache (redactori), București, 2004.
- *Archaeology. The key concepts*, Edited by Colin Renfrew and Paul Bahn, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York, 2005.
- Audrerie, Dominique, *Petit vocabulaire du patrimoine culturel et naturel*, Éditions Confluences, 2003.
- Chirica, Vasile, Tanasachi, Marcel, *Repertoriul arheologic al județului Iași*. Vol. 1, Iași, 1984.
- Ciucă, Marcel-Dumitru, *Științele auxiliare ale istoriei*, București, Editura Saeculum I. O., 2012.

- Coman, Ghenuță, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, Editura Litera, 1980.
- *Enciclopedia istoriografiei românești*, Ștefan Ștefănescu (Coordonator științific), București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
- Hamangiu, C., *Codul general al României (Codurile, legile și regulamentele uzuale în vigoare) 1856-1907*, Edițiunea a II-a, volumul II, Legi uzuale (1856-1900), București, Editura Librăriei Leon Alcalay, s.a.
- Lecca, O. G., *Dicționar istoric, arheologic și geografic*, București, 1937.
- Olteanu, Gheorghe, Cârstina, Ovidiu, Căprăroiu, Denis, *Repertoriul arheologic al județului Dâmbovița*, volumul I, A-M, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2002.
- Idem, *Repertoriul arheologic al județului Dâmbovița*, volumul II, N-V, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2003.
- Opriș, Ioan, *Muzee și colecții din România. Mică enciclopedie*, București, Editura Enciclopedică, 2002.
- Păunescu, Alexandru, Șadurschi, Paul, Chirica, Vasile, *Repertoriul arheologic al Județului Botoșani*, vol. I-II, București, 1976.
- Rusu, Dorina, N., *Istoria Academiei Române. Repere Cronologice*, București, Editura Academiei Române, 1992.
- Idem, *Membrii Academiei Române*, Dicționar, Ediția a III-a, revăzută și adăugită cu un cuvânt înainte de Acad. Eugen Simion (Președinte al Academiei Române), București, Editura Enciclopedică/Editura Academiei Române, 2003.
- Ștrempel, Gabriel, *Catalogul Manuscriselor Românești*, volumul 4, 4414-5920, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1992.

III. LUCRĂRI GENERALE ȘI SPECIALE

- Achim, Irina, *Grigore Tocilescu și Antichitățile Creștine de la Tropaeum Traiani. Remarci asupra cercetărilor savantului după documente de arhivă*, în „SCIVA”, tomul 58-2007, 3-4, pp. 195-210.
- Idem, *Vechi muzee arheologice de sit. Studiu de caz (I). Histria*, în „SCIVA”, tomul 61-2010, 1-2, pp. 117-132.
- Alexandrescu, Cristina-Georgeta, *Arhiepiscopul Raymund Netzhammer și problemele antichităților dobrogene*, în „SCIVA”, tomul 58-2007, 3-4, p. 211-228.

- Idem, Christian Gugl, *Troesmis și romanii la Dunărea de Jos. Proiectul Troesmis 2010-2013*, în „PEUCE”, s. n., XII, Tulcea, 2014, p. 289-306.
- Andrieș, M.G., *Fascinația comorilor. Extraordinarele aventuri și descoperiri ale căutătorilor de comori*, Editura Saeculum I.O., București, 1995.
- Andrieșescu, Ioan, *Contribuție la Dacia înainte de romani*, Iași, Ed. Institutului de Arte Grafice „N. V. Ștefănoiu”, 1912.
- Idem, *Achiziția colecției preistorice Gr. Buțureanu*, în „ACMI” pe 1915, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1916.
- Idem, *Teohari Antonescu*, în „BMV”, I, București, 1935.
- Idem, *Învățații noștri. Vasile Pârvan*, București, Editura „Cartea Românească”, 1937.
- Idem, *O pagină din istoria arheologiei preistorice în România: Gr. C. Buțureanu și introducerea sa la «Preistoria în România. Studiu de Arheologie preistorică și etnografie» 1898,(inedit)*, în „RPAN”, Anul I, Nr. 1, septembrie 1937.
- Idem, *Alexandre Odobescu et le X-ème Congrès international d'Anthropologie et d'Archéologie préhistorique*, în „RPAN”, anul I nr. 1, București, septembrie 1937, pp. 11-15.
- Anghelinu, Mircea, *Evoluția gândirii teoretice în arheologia românească. Concepte și modele aplicate în preistorie*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2003.
- Antonescu, Teohari, *Scrieri arheologice uitate*, Ediție concepută și realizată de Emil Păunescu (cu concursul dr. Dimitrie Ovidiu Boldur), Giurgiu, Editura Pelican, 2011.
- Idem, *O scrisoare cu cuprins antiquaric*, în „Convorbiri Literare”, anul XXVII, nr. 11, București, 1 martie 1894, pp. 913-935.
- Idem, *Trofeul de la Adamclissi*, în „CL”, București, an XL, nr. 3-5, martie-aprilie-mai 1906, pp. 347-363.
- Idem, *Raportul comisiei de cercetare a lucrărilor candidaților la catedră de arheologie din București* în „CL”, 44, 1910, nr. 1, pp. 98-105.
- „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice” pe 1915, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1916.
- „Anuarul General al Universității din Iași” - tipărit cu prilejul Jubileului de cincizeci de ani, Iași, Tipografia Națională I. S. Ionescu, 1911, pp. CXXXIV, CXXXV.

- Babeș, Mircea, *Marile etape ale dezvoltării arheologiei în România*, în „SCIVA”, tomul 32, nr. 3, 1981.
- Idem, *160 de ani de arheologie românească*, în „MI”, vol. 29, nr. 4, 1995.
- Barbu, V., *Pamfil Polonic*, în „RM”, nr. 3 anul II, 1965, pp. 237-240.
- Idem, Schuster, Cristian, *Grigore G. Tocilescu și „cestiunea Adamclisi”*. *Pagini din istoria arheologiei românești*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2005.
- Barnea, Alexandru (Coord.), *Arheologia clasică în România*, Cluj-Napoca, Editura Nereamia Napocae, 2003.
- Idem, *Primul secol de arheologie în România*, București, Editura Academiei Române, 2010.
- Bazac, Ana, *Idee de arheologie în filosofia modernă*, în „RF”, t. 56, nr. 3/4, 2009.
- Bejan, Adrian, Micle, Dorel, *Arheologia – o știință pluridisciplinară. Metode clasice și moderne de lucru*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2006.
- Berindei, Dan, *History and Archaeology during Alexandru Ioan Cuza's Reign*, în „DACIA”, nouvelle série, XLVIII-XLIX, 2004-2005, Editura Academiei Române, pp. 7-9.
- Biehl, Peter, F., Gramsch, Alexander, Marciniak, Arkadiusz (Hrsg.), *Archäologien Europas/Archaeologies of Europe. Geschichte, Methoden und Theorien/History, Methods and Theories*, Waxmann Münster/New York, München/Berlin, 2002.
- Boda, Gherghina, *Muzeele din Transilvania între 1817 și 1905*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008.
- Bogdan, N. A., *Orașul Iași. Monografie istorică și socială ilustrată*, Iași, 1997.
- Boldur, Dimitrie-Ovidiu, *Studiul antichităților la Universitatea din Iași (până la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial)*, Bacău, Editura Babel, 2016.
- Bolliac, Cesar, *Calatorie arheologică în România de la 20 Martie până la 22 Aprilie 1858*, București, Typographia Jurnalului Natzionalu, 1858.
- Idem, *Comorarii și arheologia*, în „TC”, Anul nouălea, No. 928, Duminică 18 (30) Iulie 1871.
- Boroneanț, Adina, *Vasile Pârvan și patrimoniul arheologic dobrogean în timpul Primului Război Mondial. Documente în Arhiva Muzeului Național de Antichități*, în „SCIVA”, tomul 58-2007, 3-4, pp. 229-264.

- Borș, Corina, *Protejarea patrimoniului arheologic din România: despre situri și monumente arheologice din perspectiva evoluției cadrului legislativ în context european*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014.
- Bounegru, Octavian, *Carl Schuchhardt și cercetarea arheologică din Dobrogea (1884-1918)*, în Ciorbea, Valentin (Coord.), *Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2008, pp. 385-389.
- Idem, *Carl Schuchhardt et les débuts de la recherche archéologique en Roumanie*, în „SAA”, VI, Iași, 1999, pp. 183-192.
- Buțureanu, Gr., C., *Introduction à la «Préhistoire en Roumanie. Etude d'Archéologie préhistorique et d'Ethnographie»*, 1898, en roumain et en français, avec une notice biographique par I. A., în „RPAN”, anul I nr. 1, București, septembrie 1937 pp. 17-26.
- Capart, Jean, *Le rôle social des musées*, în „Museum”, IV, 12, III, 1930
- Charle, Cristophe, Jaques, Verger, *Histoire des Universités XIIe - XXIe siècle*, colecția Quadrige Manuels, Presses Universitaires de France, 2012.
- Choay, Françoise, *Alegoria patrimoniului*, traducere de Kázmer Kovács, București, Editura Simetria, 1998.
- Ciorbea, Valentin, *Dobrogea în geopolitica României și a Europei la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. XX*, în Ciorbea, Valentin (Coord.), *Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2008, pp. 217-231.
- Idem, *Aspecte al situației Dobrogei la sfârșitul Primului Război Mondial*, Extras din „AIADX”, XXIV/1, 1987, pp. 221-236.
- Cismașu, Daniel, *Alexandru Ștefulescu – date biografice*, în „LITUA”, XX, Tg. Jiu, 2018, pp. 570-585.
- Ciuceanu, Șt., *Raportul D-lui Șt. Ciuceanu (Dolj)*, în „ACMI” pe 1914, publicat de Al. Lepădatu, București, Institutul de Arte Grafice Carol Gôbl, 1915.
- Idem, *Raportul D-lui Ștefan Ciuceanu (Craiova)*, în „ACMI” pe 1915, Institutul de Arte Grafice Carol Gôbl, București, 1916.
- Ciurea, Vasile, *Muzeul Sucevii*, în „BMSF”, nr. 1, an 1, Tipografia Josef Bendit, Fălticeni, 1916, pp. 13-21.
- Idem, *Muzeul Fălticenilor*, în „BG”, anul I, nr. 9, noiembrie 1930, pp. 546-553.

- Condurachi, Emil, *Rumanian Archaeology in the 20th century*, București, 1964.
- Cornea, Delia, Roxana, *Unpublished testimonies about the beginnings of museology in Dobruđa in the late 19th century*, în *Adalbert Cserni and his contemporaries. The pioneers of archaeology in Alba Iulia and Beyond*, Csaba Szabó, Viorica Rusu-Bolindeț, Gabriel Tiberiu Rustoiu, Mihai Gligor (Editors), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2017.
- Diaz-Andreu, Margarita, *A World History of Nineteenth-Century Archeology. Nationalism, Colonialism and the Past*, New York, Oxford University Press, 2007.
- Djindjian, François, *L'archéologie. Théorie, méthodes et reconstitutions*, Armand Colin, Malakoff, 2017.
- Dragoman, Radu-Alexandru, Oanță-Marghitu, Sorin, *Arheologie și politică în România*, Baia Mare, Editura Eurotip, 2013.
- Drăghiceanu, Virgiliu, *Comisia Monumentelor Istorice (cu 22 figuri)*, în „BG”, anul II, nr. 12, decembrie 1931, pp. 498-506.
- Dumitrescu, Vladimir, *Muzeul Național de Antichități*, București, Editura Meridiane, 1968.
- Idem, *Vasile Pârvan le fondateur de l'École Roumaine d'Archéologie Préhistorique et Protohistorique*, în „DACIA”, nouvelle série, XXVI, nr. 1-2, Janvier- Décembre, 1982, pp. 27-31,
- Gheorghiu, Dragoș, Christian F. Schuster, *The avatars of a paradigm: A short history of Romanian archaeology*, în Biehl, Peter, F., Gramsch, Alexander, Marciniak, Arkadiusz, *Archäologien Europas/Archaeologies of Europe*, Waxmann Münster/New York, München, Berlin, 2002.
- Ghițulescu, Mihai, *Organizarea administrativă a statului român modern: 1859-1918*, Craiova, Editura Aius Printed, 2011.
- Givens, Douglas, R., *The Role of Biography in writing the history of archaeology*, în *Histories of Archaeology. A reader in the History of Archaeology*, Edited by Murray, Tim, Evans, Christopher, Great Britain, Oxford University Press, 2008.
- *Grigorie Tocilescu (Necrolog). Cu portretul său*, în „RIAF”, volumul XI, București, 1910, partea I, pp. 7-15.
- Grigoriu, I., *Din istoricul muzeisticii ieșene*, în „CI”, Iași, I, 1970, pp. 9-20.

- Hall, Melanie (Edited by), *Towards world heritage. International Origins of the Preservation Movement 1870-1930*, Ashgate Publishing Limited, England, 2011.
- Himmelmann, Nickolaus, *Trecutul utopic/Arheologia și cultura modernă*, traducere și note de Alexandru Avram, prefață de Petre Alexandrescu, București, Editura Meridiane, 1984.
- Hobsbawm, E., J., *Națiuni și naționalism din 1780 până în prezent. Program, mit, realitate*, Traducere Diana Stanciu, Chișinău, Editura Arc, 1997.
- Hudson, Kenneth, *O istorie socială a muzeelor*, traducere de Georgeta Ciocâltea, prefață de Vasile Drăguț, București, Editura Meridiane, 1979.
- Iorga, N., *Les Universites*, IV, în „L'Independence Roumaine”, jeudi, 29 juillet (12 août), 1899, p.1.
- Idem, *Originea și marginile polemicilor*, în „Sămănătorul”, anul II, nr. 39, 28 septembrie 1903, pp. 611-613.
- Idem, *Explicația Monumentului de la Adam-Clisi*, în „AARMSI”, Seria III, Tom XVII, Mem. 9, pp. 201-214.
- Idem, *Scrieri despre artă*, București, Editura Meridiane, 1968.
- Idem, *Opinii sincere și pernicioase ale unui rău patriot*, traducere de Andrei Pippidi, București, Editura Humanitas, 2008.
- *Istoria Universității din Iași*, Iacob, Gheorghe, Platon, Alexandru-Florin, (coordonatori), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2010.
- Istrate, Alexandru, *De la gustul pentru trecut la cercetarea istoriei. Vestigii, călătorii și colecționari în România celei de-a doua jumătăți a secolului XIX*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2015.
- Klaniczay, Gábor, Werner, Michael, Gecser, Ottó (eds.), *Multiple Antiquities-Multiple Modernities. Ancient Histories in Nineteenth Century European Cultures*, Frankfurt/New York, Campus Verlag, 2011.
- László, Attila, *Momente din istoria cercetării culturii Cucuteni-Ariuşd. Corespondența lui Hubert Schmidt cu Ferenç László din perioada săpăturilor de la Cucuteni (1909-1910)*, în Spinei, V., Ursulescu, N., Cotiugă V. (eds), *Orbis praeistoriae. Mircea Petrescu-Dîmbovița – in memoriam*, Honoraria 11, Iași, 2015, pp. 89-130.

- Lazăr, A., *Metodologia investigării infracțiunilor contra patrimoniului cultural național*, în „AUA”, nr. 10, 2007, pp. 191-206.
- Marinoiu, Vasile, *Muzeul Gorjului – O instituție centenară*, în „LITUA”, VII, Tg. Jiu, 1997, p. 12.
- Mateescu, N., Corneliu, Petrescu-Dîmbovița, Mircea, *Seminarul de arheologie preistorică – Zece ani de activitate*, în „RPAN”, anul II-IV, București, iulie 1940, pp. 38-62.
- Măndescu, Dragoș-Alexandru, *Cezar Bolliac. Pagini uitate din zorii arheologiei românești*, în „CICSA. BCICSA”, 3/2001.
- Mihalache, Andi, *Câteva considerații despre muzeistica românească din a doua jumătate a secolului XIX: concepții, reprezentanți, polemici*, în „Arch. M”, II (2010), Revistă publicată sub egida Societății de Studii Istorice din România, Iași.
- Idem, *Originalul și imitația. Note istoriografice pe marginea unor documente privind muzeul de mulate înființat de Alexandru Odobescu*, în „HUP”, II/2011.
- Idem, *Contribuții la istoria ideii de patrimoniu: surse, evoluții, interpretări*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014.
- Idem, *Istoria se întoarce acasă: centrul și provincia în disputele muzeale din La Belle Époque*, în „HUP”, V/2014, pp. 159-280.
- Mihăilescu-Bîrliiba, Lucrețiu, *Nationalism in Romanian archaeology up to 1989*, în „SAA”, III-IV, Iași, 1997, pp. 161-164.
- Moisil, Iuliu, *Muzeul Gorjului (Jalnică lui Istorie)*, în „AO”, anul V, nr. 23, ian-feb, 1926, p. 17.
- Murray, Tim, Evans, Christopher (Edited by), *Histories of Archaeology. A Reader in the History of Archaeology*, Oxford University Press, 2008.
- *1859. Naissance de la préhistoire. Récits de la premiers témoins*, Éditions Paleo, France, 1999.
- Nastasă, Lucian, *Orest Tafrali și studiile de bizantinologie*, în „CI”, Iași, XVI, 1997, pp. 157-172.
- Idem, *Generație și schimbare în istoriografia română (sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999.
- Idem, *Intelectualii și promovarea socială (Pentru o morfologie a câmpului universitar)*, Cluj-Napoca, Editura Nereamia Napocae, 2003.

- Idem, *Itinerarii spre lumea savantă. Tinerii din spațiul românesc la studii în străinătate (1864-1944)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2006.
- Idem, „Suveranii” *Universităților românești. Mecanisme de selecție și promovare a elitei intelectuale. Profesorii Facultății de Filosofie și Litere (1864-1948)*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2007.
- Idem, *Intimitatea amfiteatrelor. Ipostaze din viața privată a universitarilor „literari” (1864-1948)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2010.
- Nemery, Jean-Claude, Rautenberg, Michel, Thuriot, Fabrice, *Stratégies identitaires de conservation et valorisation du patrimoine*, L’Harmattan, Paris, 2008.
- Nestor, I., *Antichități de la noi în colecții și muzee străine. La Muzeul de Preistorie din Berlin*, în „RPAN”, II-IV, iulie 1940, pp. 107-110.
- Nicolescu, Corina, *Muzeologie generală*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975.
- Niculescu, Gheorghe, Alexandru, *Disciplinary Identity and Autonomy at the beginnings of archaeology in Romania*, în Klaniczay, Gábor, Werner, Michael, Gecser, Ottó, (eds), *MULTIPLE ANTIQUITIES-MULTIPLE MODERNITIES. Ancient histories in the nineteenth century European Cultures*, Frankfurt/New York, Campus Verlag, 2011.
- Niculică, Bogdan-Petru, *Din istoricul preocupărilor arheologice în Bucovina: Societatea Arheologică Română*, Suceava, Editura Universității din Suceava, 2009.
- Idem, *Despre metodele de cercetare arheologică din Bucovina austriacă*, în *Un secol de arheologie în spațiul est-carpatic: concepte, metode, tendințe*, Vasile Diaconu, Ludmila Pârnău (Editori), Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I” și Piatra Neamț: Editura „Constantin Matasă”, 2019.
- Nora, Pierre, *La Génération*, în *Les Lieux de Mémoire*, vol. 2, Paris, Éditions Gallimard, 1997.
- Odobescu, Alexandru, *Fumuri arheologice scornite din lullele preistorice*, în „CT”, IV, 4, 1873.
- Idem, I., *Cursu de Archeologia. Istoria Archeologiei. Studiu introductive la această știință*, I, Antichitatea. Renașterea, București, Librăria Socecu și C-nia, 1877.
- Idem, *Opere complete, vol. IV, Istoria arheologiei*, cu o prefață și indice de C. Damianovici profesor secundar, „Minerva”, București, 1919.

- Idem, *Opere alese. II. Scrieri Istorice, Istorico-literare, Folklorice, Filologice, Arheologice etc.*, cu un Studiu Introductiv, Note și Glosar de Alexandru Iordan, Editura Cugeterea-Gerorgescu Delafras, București, 1941.
- Idem, *Istoria arheologiei. Curs de arheologie. Studiu introductiv la această știință: Prelegeri ținute la Facultatea de Litere din București*, București, Editura Științifică, 1961.
- Idem, *Opere. IV. Tezaurul de la Pietroasa*, Ediție îngrijită, Introducere, Comentarii și Note de Mircea Babeș, Studii arheologice de Radu Harhoiu și Gh. Diaconu, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976.
- Idem, *Opere. V. Scrieri arheologice – partea I –*, Studiu introductiv, comentarii și note de Alexandru Avram, Text stabilit și variante de Marian Ciucă, București, Editura ARSR, 1989.
- Opreș, Ioan, *Ocrotirea patrimoniului cultural. Tradiții, destin valoare*, prefață de Vasile Drăguț, București, Editura Meridiane, 1986.
- Idem, *Arhitectura de muzeu între clasic și modern*, în „RMM-muzee”, 9, 1987.
- Idem, *Cu privire la Legislația și strategia ocrotirii Patrimoniului Cultural Național*, în „RM”, 6-7, 1990.
- Idem, *Dezvoltarea prin achiziții a patrimoniului cultural și măsuri privind protejarea lui*, în „RM”, 1, 1990.
- Idem, *Comisiunea Monumentelor Istorice*, București, Editura Enciclopedică, 1994.
- Idem, *Istoria muzeelor din România*, București, Editura Museion, 1994.
- Idem, *Colecționism. Muzeologizare. Patrimonializare*, București, Editura Oscarprint, 2013.
- Idem, *Patrimoniul național între lege și fărădelege*, Editura Stefadina, București, 2018.
- Pamfile, T., *Mitologia poporului român*, volumul 2, Ediția a II-a, îngrijită și prefață de I. Opreșan, Editura Vestala, București, 2008.
- Panait I. Panait, *Evoluția conceptului de muzeu în România*, în „PEUCE”, VI, 1977, p. 330.
- Idem, *Începuturile cercetării culturii Cucuteni reflectate în izvoare arhivistice bucureștene*, în „RMM-muzee”, 4/1982, pp. 64-70.

- Idem, Cristache-Panait, Ioana, *Organizarea activității muzeistice la București în anul 1864*, în „RM”, anul V, nr. 6/1968.
- Panaite, Adriana, Barnea, Alexandru, *Tropaeum Traiani. Monument și propagandă*, în „Caiete ARA”, 1/2010, București, pp. 223-234.
- Pârvan, Vasile, *Memoriu înaintat Onor. Minister al Cultelor și Instrucțiunii cu ocazia candidării la Catedra de Istoria Veche și Epigrafie de la Facultatea de Litere și Filozofie din București – conform prevederilor din Legea Învățământului Secundar și Superior*, București, 1909.
- Idem, *Scrisoare deschisă d-lui N. Burileanu*, în „NRR”, nr. 5, vol. XI, 1911, pp. 75-77.
- Idem, *Cetatea Tropaeum: considerații istorice*, Tipografia „Gutenberg”, București, 1912.
- Idem, *Cetatea Ulmetum, II. 1. Descoperirile campaniei a doua și a treia de săpături din anii 1912 și 1913*, cu 32 tabele, 45 de figuri în text și o hartă, extras din „AARMSI”, seria II, tom. XXXVI, București, Librăriile SOCEC& Comp. și C. Sfetea, 1913.
- Idem, *Cetatea Ulmetum, II. 2. Descoperirile campaniei a doua și a treia de săpături din anii 1912 și 1913*, cu 10 tabele și 30 figuri în text, extras din *ibidem*.
- Idem, *Cetatea Ulmetum, III. Descoperirile ultimei campanii de săpături din vara anului 1914*, cu o hartă, 16 tabele și 21 figuri în text, extras din *ibidem*, seria II, tom. XXXVII, 1915.
- Idem, *Raport provizoriu asupra primei campanii de săpături la Histria*, în „ACMI” pe 1914, București, 1915, pp. 117-121.
- Idem, *Raport asupra activității Muzeului Național de Antichități în cursul anului 1915*, în „ACMI” pe 1915, București, 1916, pp. 179-217.
- Idem, recenzie, Orest Tafrali, *Biserica Domnească*, București, 1915, 19 pagini, în „VR”, anul XI, ianuarie, februarie, martie, nr. 1, 2 și 3, Iași, 1916, p. 309.
- Idem, *Probleme de arheologie în România*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1921.
- Idem, *Studii de istorie medievală și modernă*, Ediție îngrijită, Note și Indici de Lucian Nastasă, Cuvânt înainte și Studiu introductiv de Al. Zub, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1990.

- Petrescu-Dîmbovița, Mircea, *Cercetările arheologice, din Moldova și principalele lor rezultate*, în „Danubius”, vol. I, Galați, 1967.
- Idem, Dinu, Marin, *Le trésor de Băiceni (Dép. De Jassy)*, în „DACIA”, XIX, 1975, pp. 105-123.
- Idem, *Profesorul Ioan Andrieșescu. Omul și Opera*, în „CC”, nr. 11, 2005, pp. 223-233.
- Pippidi, D., M. *Vasile Pârvan et le Développement des études épigraphiques en Roumanie*, în „DACIA”, XXVI, no. 1-2, Janvier- Décembre, 1982, pp. 41-46.
- Popescu, Dorin, *Centenarul Muzeului Național de Antichități*, în „RM”, I, 1, 1964.
- Preda, Constantin, *Vasile Pârvan. Ein Jahrhundert nach seiner geburt*, în „DACIA”, XXVI, nr. 1-2, Janvier- Décembre, 1982, pp. 13-18.
- *Protecția juridică a patrimoniului cultural și natural: volum dedicat Centenarului Marii Uniri și Anului european al patrimoniului cultural*, Duțu, Mircea, Lazăr, Augustin, Predescu, Ovidiu (Coord.) ..., București, Editura Academiei Române: Universul Juridic, 2018.
- Rachet, Guy, *Universul Arheologiei: tehnică, istorie, bilanț*, vol. I, II, Traducere de Radu Florescu și Gloria Ceacalopol, Prefață și note de Radu Florescu, București, Editura Meridiane, 1977.
- Renfrew, Colin, Bahn, Paul, *Archaeology. Theories, Methods and Practice*, Fifth edition, London, Thames&Hudson Ltd., 2008.
- Rüegg, Walter (General Editor), *A History of the University in Europe. Universities in the nineteenth and early twentieth centuries (1800-1945)*, volume III, Cambridge University Press, 2004.
- Schnapp, Alain, *La conquête du passé. Aux origines de l'archéologie*, Paris, Éditions Carré, 1993.
- Suceveanu, Alexandru, *130 de ani de arheologie românească în Dobrogea (Histria)*, în Ciorbea, Valentin (Coord.), *Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2008, pp. 191-193.
- Idem, *170 Années d'Archéologie en Roumanie*, în „DACIA”, XLVIII-XLIX, 2004-2005, Editura Academiei Române, pp. 11-18.

- Ștefan, Alexandra, *Vasile Pârvan, istoric al antichității clasice în România, fondator al școlii naționale de arheologie și epigrafie*, în „SCIVA”, tomul 33, nr. 3, iulie-septembrie, 1982, pp. 302-336.
- Idem, *Istoricul Muzeului Național de Antichități-Institutul de Arheologie II, Progresele arheologiei și muzeografiei în România în perioada 1881-1927*, în „SCIVA”, t. 35, nr. 2, 1984, pp. 109-143.
- Ștefănescu, Ștefan, *Concepția și metoda istorică a lui Dimitrie Onciul (1856-1923)*, în „Studii”, anul XVI, nr. 6, 1963, pp. 1237-1253.
- Târnă, Mirela, *Conceptul de Muzeu Național. Studiu de caz: Muzeul Național de Antichități din București*, în „BMIM”, vol. XIX, 2005, pp. 360-371.
- Thiesse, Anne-Marie, *Crearea identităților naționale în Europa. Secolele XVIII-XX*, Traducere de Andrei-Paul Corescu, Camelia Capverde și Giuliano Sfichi, Iași, Polirom, 2010.
- Tocilescu, Grigore, G., *Dacia înainte de romani. Cercetări asupra popoarelor cari au locuit Țările Române de la stânga Dunării, mai înainte de concuista acestor Țări de contra Imperatoriului Traianu*. Opera premiată de Societatea Academică Română la 1877 din Fondul Odobescu. Cu 38 stampe lithographiate, 4 charte, din care 2 cromolithographiate și 171 figuri în textu. Tipografia Academiei Române, București, 1880.
- Idem, Otto Benndorf, George Niemann, *Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani*, Vienna, 1895.
- Idem, *Un monument epigrafic la Iglița*, extras din „RTR”, v. 1, București, Tip. „Corpului Didactic” C. Ispasescu & G. Bratanescu, 1898.
- Idem, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie. Communications faites à l'Académie des inscriptions et belles – lettres de Paris, 1892-1899*, Bucarest, Imprimerie du „Corps Didactique”, 1900.
- Idem, *Catalogul Muzeului Național de Antichități din București*, Edițiune prescurtată cu 15 figuri, București, Imprimeria Statului, 1906.
- Idem, *Monumente epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități din București*, Partea I (Colecțiunea epigrafică), II (Colecțiunea sculpturală a Muzeului până în anul 1881), București, Noua Tipografie Profesională Dim. C. Ionescu, 1908.

- Trif, Alina, *The Cucuteni Culture in the scientific field of the prehistoric archaeology – 1899-1937*, în „Debates on Globalization Approaching National Identity through Intercultural Dialogue”, Iulian Boldea (ed.), Târgu-Mureș, Editura Arhipelag Press XXI, 2015, pp. 354-355.
- Trigger, Bruce, G., *A history of Archaeological Thought*, Second Edition, New York, Cambridge University Press, 2008.
- Ursulescu, Nicolae, *Hubert Schmidt – Profilul unui savant implicat în cercetările arheologice din România*, în „Zargidava. Revistă de istorie”, VIII, Bacău, 2009, pp. 204-216.
- Idem, *Prima relatare despre Cucuteni în literatura arheologică germană*, în „Carpica”, XXXVIII, Onești, 2009, pp. 9-17.
- Idem, *Prima Exegeză asupra descoperirilor cucuteniene într-o sinteză de artă preistorică europeană*, în „MA”, XXV-XXVI (2008-2009), Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra Neamț, 2010, pp. 151-156.
- Idem, Văleanu, Mădălin-Cornel, *Prima publicație a lui H. Schmidt despre săpăturile de la Cucuteni*, în „CP”, XXIV-XXVI (2005-2007), Iași, 2010, pp. 11-35.
- Idem, *Étude de la Préhistoire à l'Université de Iași (jusqu'à la fin de la Deuxieme Guerre Mondiale)*, în „HUP”, nr. III/2012, pp. 121-133.
- *Vasile Pârvan (1882-1927)*, Studiu introductiv de Emil Condurachi, Editura Academiei R.P.R., București, 1957.
- Vlad, Laurențiu, *Imagini ale identității naționale. România și expozițiile universale de la Paris. 1867-1937*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Iași, Editura Institutului European, 2007.
- Vulpe, Alexandru, *Celebrating 170 years of archaeology in Romania*, în „DACIA”, XLVIII-XLIX, 2004-2005, Editura Academiei Române, pp. 5-6.
- Vulpe, Radu, *Muzeul Național de Antichități*, în „BG”, I, 3, 1930.
- Idem, *Muzeul National de Antichități*, în „BG”, anul I, nr. 3, mai, 1930, pp. 133-146.
- Idem, *L'activité archéologique en Roumanie: historique et bibliographie*, în vol. „L' archéologie en Roumanie”, București, 1938.
- Idem, *Vasile Pârvan și originea neamului românesc*, în „Ethos”, anul I, nr. 2-3, Iași - Alba - Iulia, 1944.

- Idem, *Un pionnier des sciences archéologiques en Roumanie: Grigore G. Tocilescu (1850-1909)*, în „DACIA”, III, 1959.
- Idem, *Vasile Pârvan historien de l'antiquité romaine*, în „DACIA”, XXVI, no. 1-2, Janvier-Décembre, 1982, pp. 33-40.
- Zaharia, Eugen, Mitrea, Bucur, *Sur le développement de l' archéologie et de la numismatique en Roumanie*, în „RRH”, t. X, nr. 1, 1971.
- Zub, Alexandru, *La pensée historique de Vasile Pârvan*, în „DACIA”, XXVI, nr. 1-2, Janvier- Décembre, 1982, pp. 19-26.
- Idem, *De la istoria critică la criticism. Istoriografia română la finele secolului XIX și începutul secolului XX*, București, Editura Academiei Române, 1985.
- Idem, *Pe urmele lui Vasile Pârvan*, cu o Prefață de Liviu Antonesei, Editura Institutului Cultural Român, București, 2005.

V. SURSE WEB

- <http://www.cimec.ro/arheologie/arhiva-digitala/3D.C.Butculescu/Butculescu2/DCButculescu.htm>
- <http://www.cimec.ro/Arheologie/Arhiva-Digitala/4Pamfil%20Polonic/PamfilPolonic.htm>
- <http://wikimapia.org/1239683/ro/Zorile>
- <http://dragusanul.ro/muzeul-sucevei-din-falticeni-in-1917/>
- https://patrimoniul.ro/publicatii/index.php?option=com_content&view=article&id=35:bcmi-istoric&catid=12:inp&Itemid=163
- <http://www.marturisorii.ro/2015/10/25/intre-bestiar-si-martirologiu-amintiri-din-iad-radu-ciuceanu-la-taina-cu-diavolul-memorii-v-inst-2015-cu-foto-inedite/>
- <http://www.marturisorii.ro/2017/01/07/luptatorul-anticomunist-constantin-ciuceanu-fratele-profesorului-radu-ciuceanu-a-plecat-la-domnul-la-91-de-ani-4-ianuarie-2016/>